

УДК 327.82.497.115

Олександр Павленко

**ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ НАТО ЩОДО ПРОБЛЕМИ КОСОВО
І КРИМУ**

У статті розглянуто еволюцію політичного курсу НАТО щодо проблеми визначення статусу Косово і Криму. Показано, що війна 1999 р. була наслідком агресивної націоналістичної політики сербського уряду на чолі з С. Мілошевичем. Аналогічний націоналістичний курс російського президента В. Путіна спровокував анексію Криму. Проте у кримському випадку, зважаючи на ядерний статус Росії, НАТО не вдалося до “жорсткої сили”, перевівши цей конфлікт у стан “замороженого”. Обидві ці проблеми залишаються факторами дестабілізації європейської і світової системи безпеки.

Ключові слова: європейська система безпеки, Косово, Крим, Росія, Сербія, США, НАТО.

Події навколо Косово (1999–2008) і в Криму (2013–2014) засвідчили факт глибокої кризи європейської і світової системи безпеки. Косовська криза стала рубіконом у відносинах НАТО і Росії. Це питання російська пропаганда перетворила на вагомий елемент аргументації на підтримку анексії Криму. Політичний курс Північноатлантичного альянсу щодо Косово і Криму суттєво різняться, адаптуючись до військово-політичної конкуренції із Росією. Зокрема, Росія розглядає дії НАТО на Балканах як свою геополітичну поразку, натомість у Криму нібито було взято “реванш” навіть ціною запровадження економічних санкцій з боку Заходу проти Росії. Також змінюється ставлення сербського суспільства до проблеми відносин із НАТО. По мірі просування процесу європейської інтеграції Сербії, а також особливо на фоні рішення НАТО щодо прийняття до Північноатлантичного альянсу Чорногорії, можна прослідкувати певну деміфологізацію ставлення сербів до НАТО. Але цей процес ще далекий від стану цілковитого примирення з наслідками війни 1999 року та визнання незалежності Косово, чого від Сербії вимагають ЄС і НАТО. У будь-якому випадку проблема статусу Косово і Криму, попри суттєві відномінності причин і перебігу конфліктів навколо їхнього статусу, залишається невирешеною, а війна 1999 р. залишається у полі зору істориків міжнародних відносин.

Ще до початку війни 1999 р. в науковій літературі можна було спостерігати “історіографічні війни” навколо тлумачення причин, перебігу і наслідків конфлікту навколо Косово. Ретроспективно прослідкуємо ці тенденції.

16 червня 1998 р. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, посиляючись на погіршення ситуації в Косові, закликав до збільшення чисельності контингенту ООН в Македонії та подовження терміну дії його мандата в цій республіці, яка була прийнята в ООН 8 квітня 1993 р. під назвою “Колишня Югославська Республіка Македонія” [1, с. 121]. У тому ж місяці США провели на території Албанії та Македонії маневри військово-повітряних сил під кодовою назвою “Determined Falcon”. Вони стали інструментом військово-політичного впливу в регіоні в умовах ескалації косовського конфлікту [2, с. 1].

Сербська армія не впоралася з албанським партизанським опором і збудованими ним комунікаційними зв'язками за межами Косова. Проблему статусу Косова Белград продовжував розглядати як питання внутрішнього

суверенітету. НАТО почало підготовку до розгортання передових сил в зоні конфлікту, але ще не збиралося вводити свої війська в Косово до завершення бойових дій між сербами й албанцями. Потім після введення військ мало розпочатися виконання завдань операції та досягнення миру [3, с. 119]. Потрібен був привід задля початку війни. Диктатор С.Мілошевич такий фатальний для себе крок зробив.

15 січня 1999 р. сербські сили безпеки були звинувачені в розстрілі 45 косовських албанців у косовському селі Рачак. Наступного дня головуєчий в ОБСЄ норвезький дипломат Кнут Воллебек, не чекаючи висновку експертів, заявив, що усі загиблі це мирні жителі, а не бойовики, загиблі у збройному зіткненні. Надалі він маніпулював даними судово-медичної експертизи. Показово, що експертиза, проведена сербськими та білоруськими медиками, показала, що албанці загинули в бою. Однак Європейський Союз і НАТО визнали тільки протилежний результат експертизи, виконаний групою фінських фахівців. Повні висновки цієї групи так і не були опубліковані, хоча були передані Гаазькому трибуналу. В офіційній публікації за тиждень до початку бомбардування Югославії тільки стверджувалося, що вбиті – мирні жителі, хоча так і не було дано відповідь на ключове запитання: хто і як був убитий в Рачаку? Саме ці події стали спусковим гачком для початку війни. Бо через це Белград змушений був почати переговори з албанцями в Рамбуйє, свідомо приречені на провал, який означав війну [4, с. 1]. Показово, що через недоведеність факту вбивства в Рачаку мирних громадян, пункт про Рачак зник із обвинувального висновку, пред'явленого Гаазьким трибуналом Слободанові Мілошевичу та іншим югославським керівникам. Єдиним засудженим за вбивства в Рачаку став сербський поліцейський офіцер Зоран Станоевич, якого засудив у 2000 р. суд Приштини. Однак цей вердикт був оцінений Міжнародною Амністією як позаправовий через відсутність реальних доказів і зважаючи на кричущі процесуальні порушення [5, с. 1]. Керівник операції сербських сил безпеки в Рачаку Горан Радоавлевич не лише не притягувався Гаазьким трибуналом до суду, а й був у 2001 р. нагороджений медаллю НАТО за операцію проти албанських терористів на Півдні Сербії [6, с. 83].

Американського дипломата Уїяльма Уокера, який навіть став почесним громадянином Албанії, і тодішнього генсека ОБСЄ Кнута Воллебека називають провокаторами в розпалюванні війни 1999 р. На цьому етапі те, що відбувалося, ще можна було називати конфліктом низької інтенсивності [7, с. 48]. Приводом для використання сили НАТО стало непропорційне використання сили сербськими військовими проти “Визвольної армії Косова”. Однак не можна не враховувати й геостратегічних міркувань. Європейський Союз в 1999 р. почав практичний етап підготовки до введення спільної валюти “євро”. Для США руйнування Югославії стало, за влучним висловом М. Делягіна, “військовим досягненням фінансових цілей” [8, с. 476.]. Європа отримала у своєму “м’якому підчерев’ї” конфлікт, який постійно тлів. Американський аналітик Г. Кіссінджер констатує, що розвиток подій навколо проблеми Косова продемонстрував “...величезну невідповідність один одному військових можливостей держав по обидва боки Атлантики” [9, с. 49]. Також, не варто забувати й альтернативної точки зору, яка свідчить, що НАТО вперше в своїй історії проявив політичну волю здійснити гуманітарну інтервенцію з метою захисту прав людини в країні, яка не є членом ані НАТО, ані ЄС. Такої готовності жорстко захищати цінності європейської безпеки не було проявлено НАТО під час анексії Криму. Утім, це не дивно, адже тоді криза вийшла на вищий рівень внаслідок приведення Росією у бойову готовність своїх ядерних сил. Це дозволяє робити аналогії між кримською кризою і карибською кризою 1962 р., коли світ також стояв за крок від ядерної війни.

Операція НАТО “Союзна сила” тривала з 24 березня до 10 червня 1999 р. 24 березня 1999 р. військово-повітряні сили НАТО почали бомбити Югославію. Операція здійснювалася як повітряна із застосуванням високоточної зброї. Удари знищували інфраструктуру Сербії. Були зруйновані мости через Дунай, електростанції, нафтопроводи, будівлі телерадіомовлення й державних установ [10, с. 229].

Військово-морські сили були представлені розгорнутими в Адріатичному морі загонами бойових кораблів США і НАТО, постійним з’єднанням НАТО в Середземному морі. Перші ракетні удари були завдані близько 20:00 за місцевим часом по радарних установах армії СРЮ, що знаходяться на чорногорському узбережжі Адріатичного моря. Одночасно ракетним атакам піддалися військовий аеродром у декількох кілометрах від Белграда й великі промислові об’єкти в місті Панчево, що знаходиться менш ніж у двадцяти кілометрах від столиці СРЮ. У більшості великих міст Сербії та Чорногорії вперше після Другої світової війни було оголошено воєнний стан.

Після початку бомбардувань Югославії силами НАТО кілька офіцерів 4-ї групи управління психологічних військових операцій з Форту Брег трудилися у відділі новин в штаб-квартирі компанії CNN в Атланті. Масована інформаційна обробка сприяла тому, що громадськість країн Європи лояльно поставилася до операції НАТО. Альянс задіяв 1200 літаків. За 79 днів було здійснено більше 12 тис. авіанальотів. Усього було скинуто понад 10 тис. тонн вибухівки. Загальний збиток Югославії склав 100 млрд доларів. НАТО втратило в небі Югославії 61 бойовий літак і 30 літаків-розвідників [11, с. 444]. Основу угруповання НАТО, що брала участь в операції, становили військово-морські й військово-повітряні формування США, Великобританії, Франції, Німеччини. Безпосередню участь в операції шляхом надання збройних сил або території для їх розгортання взяли Бельгія, Угорщина, Данія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Туреччина. Повітряний простір або територію для розгортання сил НАТО надали нейтральні держави: Албанія, Болгарія, Македонія, Румунія.

Бомбометання по сербських цілях обросло міфами. Вважається, що золоті монетки видавалися кожному з англійських льотчиків, які бомбили Косово. Ці монети мали напис сербською мовою із проханням не вбивати льотчика, якщо його літак зіб’ють, а взяти взамін ці золоті монети [12, с. 2]. Сербія не збиралася наносити асиметричні удари по країнах НАТО. Сербські націоналістичні парамілітарні загани були підконтрольні контррозвідці. Свого Ш. Басаєва, який терактами коригував хід чеченської війни, у сербів не було. Звичайно, чимало таємниць початку косовського конфлікту ще залишається у таємних архівах провідних країн-членів НАТО.

Мета статті полягає у висвітленні основних етапів еволюції політики НАТО щодо Косово і Криму. Однією з основних причин війни 1999 р. НАТО проти Югославії було прагнення держав Європейського Союзу не допустити напливу косовських біженців-албанців на свою територію. В умовах жорстких дій сербської армії всі косовські албанці (2,5 млн осіб) отримали унікальний шанс як політичні біженці перебратися зі свого жебрацького, безперспективного краю до благополучної Європи. Більшість косовських албанців влаштувало таке вирішення кризи. Але це ніяк не могло влаштувати країни Євросоюзу. Масовий виїзд албанців з Косова, що почався в 1997 р., нарастив і створив для європейців багато проблем. Вихід знайшли один: ліквідувати політичні передумови й мотиви для втечі з Косова й пошуку політичного притулку. Для цього було потрібно як мінімум встановити там міжнародний контроль [6, с. 69]. Оскільки С. Мілошевич відмовився віддавати Косово, силова операція проти Югославії стала неминучою. За цією версією війну ініціювали Німеччина й Франція, а

США, виходячи з власних інтересів, лише очолили її, не маючи можливості й не бажаючи її запобігти.

Війна проти Югославії 1999 р. дала можливість США підтвердити свою військово-політичну перевагу над європейськими партнерами по НАТО й створити в “м’якому підчерев’ї” Євросоюзу постійний осередок напруги й контролю за європейськими процесами. Справжні причини війни розуміли й пересічні громадяни. Біженці-албанці встигли до того часу стати серйозним подразником для західноєвропейського обивателя. Імовірність збільшення їх числа в десятки разів багатьох приводила в жах. “Крайніми” виявилася не албанська мафія, а серби [13, с. 11].

Масовані авіаційні удари знищили систему управління й придушили волю до оборони. Однак військові удари консолідували сербські політичні еліти. НАТО збільшило масштаб операції й продовжило її. Посилився психологічний тиск на сербське суспільство й політиків. Президент Чорногорії Міло Джуканович усе частіше став заявляти про необхідність відділення від Сербії. 8 червня 1999 р. Рада Безпеки ООН узгодила резолюцію № 1244 про розміщення під егідою ООН у Косові “цивільної присутності й присутності щодо гарантії безпеки” [14, с. 1]. 9 червня 1999 р. на македонсько-югославському кордоні було підписано угоди між сербськими військами й НАТО [15, с. 88]. 10 червня 1999 р. почалося виведення югославських військ з Косова, а НАТО тимчасово зупинило бомбардування [16, с. 8]. Уведення міжнародних сил з підтримки миру в Косові (КФОР) здійснювалося з території Македонії. Його чисельність незабаром досягла 37 тис. військовослужбовців, що представляли армії 36 країн світу [17, с. 183].

Остаточний розмір збитку, який був нанесений промисловим, транспортним та цивільним об’єктам СРЮ, не був названий. За різними оцінками, він вимірювався сумою від 50 до 100 млрд доларів [18, с. 25]. За даними уряду Сербії, були знищені або серйозно пошкоджені близько 200 промислових підприємств, нафтосховищ, енергетичних споруд, об’єкти інфраструктури, у тому числі 82 залізничних і автомобільних мости. Знищено близько 90 пам’яток історії та архітектури, більше 300 будівель шкіл, вузів, бібліотек, більше 20 лікарень. Близько 40 тис. житлових будинків повністю зруйновано або пошкоджено [15, с. 550].

Масовані бомбардування перетворили всю територію Югославії в зону екологічного лиха. Бомбардування нафтопереробних і нафтохімічних заводів привели до випадання чорного кислотного дощу. Нафта, нафтопродукти й токсичні речовини вразили водну систему Югославії та інших Балканських країн [10, с. 217]. У політичній лексиці з’явилися такі поняття, як “гуманітарна інтервенція” і “примус до миру”. Г.Кіссінджер визнає, що “країни, що розвиваються, поставилися до доктрини гуманітарної інтервенції як до способу, яким індустріально розвинені держави відроджують неоколоніалістську гегемонію” [9, с. 296]. Після операції в Косові НАТО проводить реорганізацію своїх збройних сил і робить ставку на створення гнучких і мобільних сил, здатних до швидкого розгортання у віддалених “гарячих точках” на тривалі періоди, як це є в Афганістані.

Ініціатор марш-кидка російських десантників у Косові генерал-полковник Леонід Івашов зазначав, що “Приштинський кидок не був якимось емоційним проривом. Це був точний розрахунок” [19, с. 238]. “Батальйон російської бригади в Боснії за наказом Москви почав висуватися з Косова. Для натовців це не було несподіванкою, оскільки комбриг встановленим порядком повідомив американського генерала – командира американської дивізії “Північ”. Ми повинні були увійти одночасно з НАТО, але натовці постійно намагалися нас обманювати” [20, с. 100]. Водночас російський міністр закордонних справ

І. Іванов намагався затримати введення російських підрозділів у Косово. Він побоювався можливого зіткнення з натовцями. У підсумку введення російського батальйону до Приштини показала в прямому ефірі американська телекомпанія CNN [21, с. 398]. На думку генерал-полковника Л. Івашова, десантники, які взяли аеропорт Слатіна, зміцнили російські переговорні позиції в Гельсинкі. “М. Олбрайт була у нестямі від нашої твердості, але змушена була йти на поступки” [19, с. 91]. На думку російського генерала, “логіка військово-дипломатичних дій вимагала розвитку успіху, розширення прориву в усіх напрямках” [19, с. 91]. Однак для цього не було ні ресурсів, ні політичної волі для подальшого загострення відносин з країнами Заходу.

Британський прем'єр-міністр Т. Блер у своїх мемуарах пише про події спекотного літа 1999 р. “У п'ятницю 11 червня зовсім раптово ми дізналися, що російські війська мають намір взяти аеропорт. Російські танки вже висунулися з Боснії. У цей момент Уеслі Кларк вирішив покарати росіян. Він збирався віддати наказ генералу Майклу Джексону, британському командувачу наземними силами НАТО, при необхідності почати бойові дії за контроль над аеропортом ... Чи справді ми хотіли, щоб британські війська вступили в бій із росіянами? Я так не думаю ... Я наказав йому піддакувати, ігнорувати накази й зберігати холоднокровність. У підсумку після кількох днів безглуздої метушні росіяни сказали, що все це було помилкою, і питання вирішилося сам собою” [22, с. 399].

Не бачачи іншого способу покінчити з розправами над мирним населенням у Косові, на думку президента США Б. Клінтона, НАТО вирішило продемонструвати С. Мілошевичу серйозність своїх намірів і почало бомбардування військових об'єктів Югославії. У НАТО були впевнені, що бомбардування не продовжаться більше чотирьох-п'яти днів. Цього терміну нібито достатньо, щоб серби зрозуміли: НАТО не жартує й не відступить від своїх вимог, оскільки Югославія нічого протиставити силі НАТО не в змозі, вона розсудливо поступиться вимогам альянсу. Саме так прагматично вчинили б англосаксонські члени цієї військово-політичної організації. Югославія повелася нераціонально [24, с. 81]. Упертість диктатора підтримав практично весь сербський народ. Бомбардування затягнулися на тижні, знадобилися гарячкові закулісні імпровізації, комбінації і торги, знадобилася човникова дипломатія В. Черномирдіна, щоб залагодити справу. У підсумку величезні, невиправдані жертви, хаос на Балканах, головнокомандувач силами НАТО в Європі генерал У. Кларк тихо відсторонений від посади. Важко взяти під сумнів добрі наміри альянсу, але він повинен був діяти з урахуванням особливостей сербського менталітету.

Отже, вперше в історії після Другої світової війни був здійснений акт війни проти суверенної держави під приводом недопущення “гуманітарної катастрофи” в автономному краї Косово, який входив тоді до складу Сербії, з албанською більшістю населення. НАТО прийняло рішення про війну в обхід Ради Безпеки ООН. У підсумку з Косова були виведені югославські війська й введені війська НАТО. Більшість місцевого сербського населення під загрозою геноциду було змушене залишити Косово. Хоча спочатку передбачалося, що “сили, які брали участь у війні проти Югославії, будуть розташовуватися вздовж кордону Косова з Албанією та Македонією. Їм визначили коридор не більше 50 кілометрів. Ці сили повинні були блокувати кордон між Албанією і Македонією та СРЮ з метою фільтрації біженців, запобігання прориву бойовиків” [19, с. 248]. Росії спочатку пропонували брати участь у КФОР одним батальйоном в американському секторі відповідальності або двома батальйонами в мобільному резерві генерала Джексона.

На прикладі подій в Косові в 1998–1999 рр. збройні сили США адаптуються до виконання непростих завдань придушення партизанського руху. Війна НАТО

в Косові стала основою для розробки теорії “справедливих і несправедливих війн” [24, с. 100]. Російські дослідники вважають, що “військова акція НАТО проти Союзної Республіки Югославії в березні 1999 р. під приводом запобігання гуманітарній катастрофі в Косові й Метохії поставила під сумнів весь сенс миротворчості з погляду як міжнародного права, так і необхідних і допустимих меж застосування сили” [11, с. 9].

Політичними підсумками операції НАТО в Косові стало виведення краю з-під влади Белграда, підтримка НАТО сепаратистських устремлінь косовських албанців, порушення політичних зв'язків між Белградом і Приштиною, що ускладнило пошук раціональних сценаріїв вирішення конфлікту. Крім того, бомбардування НАТО поставили під сумнів питання продовження існування “третьої” Югославії у складі Сербії та Чорногорії (2002–2006).

27 березня 2000 р. Генеральний секретар НАТО лорд Дж. Робертсон виступив з нагоди першої річниці початку військово-повітряної операції НАТО в Косові. Він акцентував увагу на досягненні трьох головних цілей: а) повне припинення організованого насильства військових і виведення сирійських військ; б) розгортання міжнародної миротворчої присутності під проводом НАТО; в) повне і безпечно повернення усіх вигнаних з Косова албанських біженців. Генсек лукавив, стверджуючи, що “наша мета полягала не в тому, щоб вести війну проти Югославії або добитися падіння Милошевича і його режиму. Повітряна операція була спрямована на те, щоб зупинити насильство щодо косоварів і послабити сербів у військовому відношенні в суворо визначених рамках”. Сміливим було твердження Робертсона про те, що “НАТО проводило операцію для того, щоб забезпечити дотримання міжнародного права в Косові, витримавши при цьому нашу повітряну кампанію в рамках міжнародного права”. “Були зроблені широкі й ретельні зусилля з метою мінімізувати наслідки повітряної операції для сербського цивільного населення ... Звичайно, у деяких випадках були ненавмисні жертви серед цивільного населення” [25, с. 1–3].

Діаметрально протилежні оцінки цих подій було дано в Заяві Державної Думи РФ про третю річницю агресії НАТО проти СРЮ. Російські парламентарії констатували, що “в результаті цього акту міжнародного свавілля загинули й отримали поранення тисячі мирних жителів. Матеріальний збиток, нанесений економіці СРЮ, оцінюється в десятки мільярдів доларів США. Югославії та Балканам у цілому заподіяно величезного екологічний збитку, наслідки якого будуть позначатися ще протягом багатьох десятиліть”. На думку російських депутатів, “західні країни так і не змогли надати докази геноциду косовських албанців і їх насильницького вигнання з Косова, хоча саме твердження про це послужило приводом для агресії. Навпаки, підтвердилося, що масовий вихід албанських біженців з Косова був результатом масованих ракетно-бомбових ударів НАТО”. “Не надано СРЮ, – йдеться в заяві Держдуми, – у повному обсязі й матеріальну допомогу, обіцяну західними державами в рамках підписаного в 1999 році Пакту стабільності для Південно-Східної Європи” [26, с. 1].

Поразка Сербії стала приводом для проведення радикальної військової реформи. Наприкінці листопада 2000 р. начальник Генштабу СРЮ генерал-полковник Небойша Павкович сказав, що “військову реформу неможливо починати перш, ніж буде схвалено військову доктрину країни. Поки не ясно, які зміни зазнала політика провідних держав на Балканах, не зовсім зрозумілі також зони і сфери їх інтересів” [27, с. 1]. Але нова політична еліта взяла курс на зближення з недавнім ворогом – військово-політичним блоком НАТО. Воїслав Коштуница, засновник і лідер Демократичної партії Сербії, президент Югославії в 2000–2003 рр. і прем'єр-міністр Сербії в 2004–2008 рр., і його соратники прагнули швидше влитися в єдину Європу й НАТО.

26 грудня 2001 р. Вища рада оборони (ВРО) затвердила “План раціоналізації й часткової реорганізації національної армії”, який уточнював базисні положення програми будівництва збройних сил до кінця 2002 р. Головною метою плану було створення невеликої, збалансованої, озброєної сучасною зброєю і в основному професійної армії. Передбачалася розробка нової військової доктрини, законів про оборону й Збройні сили, зміна системи управління, скорочення терміну служби, передача функції охорони кордону МВС. Чисельність армії скоротити на 40%, довівши її до 65 тис. осіб [33, с. 302].

За реформу взялися швидко. За два місяці скоротили всі три штаби армій, Збройні сили Сербії перевели на корпусну основу (7 армійських корпусів сухопутних військ, один – військово-повітряних військ, один – ППО, один – ВМС). До початку 2003 р. скоротили армійський корпус (штаб у м. Крагуєвац), єдину піхотну дивізію і ще 43 частини [21, с. 404].

У лютому 2003 р. СРЮ перестала існувати, було оформлено союзна державу Сербія і Чорногорія (СіЧ). Хоча були схвалені нові основні закони країни, але оновлена військова доктрина так і не з’явилася. Запропонований військовими варіант відкинули як “мілітаристський”. Було вирішено, що армія не може “правильно” сама себе реформувати, і тому експертів від армії в розробці військової доктрини вирішили видалити [21, с. 408].

У підсумку в нових законах немає ясності у військовій організації держави, її функціях та завданнях. Фактично було відкинуто і єдиноначальність, головним органом стала Вища Рада Оборони, колегіальний орган, при цьому міністр оборони отримав право одноосібно призначати й прибирати воєначальників, включаючи вищих.

Главою міністерства оборони став Борис Тадич, викладач психології. Він підтвердив, що головною метою військової реформи є приєднання до програми “Партнерство заради миру” і перехід на стандарти, прийняті в НАТО. На його думку, чисельність армії треба скоротити до 50 тис., залишити тільки три корпуси сухопутних сил по 6 тис. осіб (штаби в Белграді, Ніші й Подгориці), об’єднати корпуси ВПС і ППО, ВМС оптимізувати до берегової охорони. Потім ще скоротити й оптимізувати, гарнізони вивести з великих міст і побудувати спеціальні навчальні центри з житловими містечками [21, с. 390].

Сербські військові експерти піддали ці плани різкій критиці, на їхню думку, мінімальна чисельність армії для захисту країни повинна бути не менше 60-65 тис. чоловік. До того ж досвід НАТО вчить, що, скорочуючи свої армії, країни альянсу намагаються підтримувати їх на рівні, достатньому для захисту національної безпеки. Реформи демократів практично “оптимізували” сербську армію до ролі “почесної варті”. Політична еліта країни “відповіла” “зачисткою” органів військового управління. Одночасно під гаслом “забезпечення цивільного контролю та відкритості військових витрат” змінили керівництво й склад фінансово-економічного управління Генерального Штабу (ГШ). Колишнього начальника цього управління віддали під суд за корупцію, на місце звільнених офіцерів найняли цивільних осіб [29, с. 11].

12 березня 2003 р. снайпер убив одного з головних ідеологів прозахідного курсу Сербії прем’єр-міністра Зорана Джинджича. Це послужило сигналом до масової “зачистки” політичного поля. За три тижні за звинуваченням в “участі у змові проти прем’єр-міністра й уряду” було заарештовано понад 14 тис. чоловік. Більшість з них – це сербські “силовики”. Такими методами від армії домагалися розуміння, що ключова фігура військової ієрархії – міністр оборони, а НАТО не ворог, а партнер. 15 квітня 2003 р. військова контррозвідка була виведена з ведення ГШ і передана міністру оборони. 6 травня ВРО вирішила створити координаційний комітет з реформування ЗС і підпорядкувати ГШ міністерству оборони. Одночасно звільнили 5 генералів, з яких двоє заступники глави ГШ.

Потім створили робочу групу з розробки законів з реформування ЗС відповідно до стандартів ЄС. До неї увійшли представники парламенту, міністерства оборони, ГШ, іноземні військові експерти; так, посаду радника міністра оборони зайняв англійський генерал-лейтенант Джон Мур-Бі [30, с. 4]. У середині травня указом глави Республіки Сербії і Чорногорії Светозара Марковича була створена посада радника президента з питань оборони й безпеки, ним став відставний генерал, прихильник реформи й радикального скорочення армії Благойе Граховач. Він заявляв, що у Сербії й Чорногорії немає ворогів, тому армію треба скоротити до 25 тис. осіб, відмовитися від призову, відвести частини від кордону з Косовом вглиб Сербії. На початку серпня 2003 р. рішенням ВРО було звільнено 16 генералів і адміралів.

У середині вересня 2003 р. Б. Тадич заявив, що в армії багато старших і брак молодших офіцерів, а також багато зайвого цивільного персоналу. Кількість посад старших офіцерів було скорочено до 49, до кінця року в армії майже не залишилося старших офіцерів з досвідом командування великими об'єднаннями. На початок жовтня 2003 р. в армії було близько 62 тис. осіб (30 тис. за контрактом і 32 тис. за призовом), а також 15 тис. цивільного персоналу. Було заявлено, що головними структурними частинами армії буде батальйон, дивізіон, ескадрилья і ще кілька частин розформують, що підвищить оперативність управління. Однією з проблем ЗС стало хронічне недофінансування, причому на МВС у 2003 р. витратили майже 10 % витрат країни. Це пояснювалося необхідністю підвищити постачання й тим, що МВС стало лідувати в силових структурах [31, с. 2].

Одночасно з процесами “демократизації та оптимізації” армії йшло падіння престижу армії в суспільстві, погіршення морально-психологічної атмосфери в армії, яке поглиблювалося недостатнім фінансуванням, невіршеністю багатьох соціально-побутових проблем. Так, станом на 1 квітня 2001 р. у збройних силах було 20678 військовослужбовців без квартир, ще 5450 чоловік стояли в черзі на поліпшення житлових умов [32, с. 199]. За даними сербських військових, у державах, які можна порівняти з Сербією за прибутками й чисельністю армії, витрати на одного військовослужбовця вищі. Так, в Угорщині у 10 разів, у Бельгії в 16 разів, у Хорватії в 6 разів, у Болгарії в 3 рази. Президент асоціації військових пенсіонерів генерал-майор у відставці Міленко Глигорович у грудні 2002 р. сказав белградському тижневику “Бліц”, що 66 % військових пенсіонерів отримують пенсію нижчу за прожитковий мінімум, а 10 % колишніх військовослужбовців не мають можливості харчуватися тричі на добу [32, с. 201]. Престиж армії різко впав, за опитуванням, проведеним серед студентів, 75 % сказали, що віддадуть перевагу “відкупитися” від армії.

У вересні 2002 р. термін призовної служби був скорочений з 12 до 9 місяців, одночасно призовники отримали право служити на території своєї республіки (Сербії чи Чорногорії). Це рішення погіршило можливості бойової підготовки, оскільки навчальні центри за одними військовими спеціальностями перебували в Сербії, а за іншими в Чорногорії. До того ж скоротився й термін навчання. Відчуває армія й інші проблеми: у 2003 р. з усіх призовників чверть не могла виконати норми з фізичної підготовки, третина була неписьменна, кожен десятий вживав наркотики.

У 2004 р. в міністерстві оборони Сербії були виділені місця для діючих і відставних офіцерів країн Європейського Союзу, США, щоб вони взяли участь у подальшому реформуванні армії. У квітні 2005 р. були представлені два документи: “Стратегія оборони” й “Біла книга оборони”. Був підтверджений курс на співпрацю з НАТО, а в підсумку – на вступ до альянсу. У “Стратегії” затверджено, що напад на Сербію “малоймовірний”, виходячи з цього, і будуть формуватися ЗС. Внаслідок реформ було майже знищено потужний сербський

військово-промисловий комплекс. 1 січня 2011 р. призов скасовано, армія Сербії перейшла на професійну основу комплектування [33, с. 184].

Отже, незважаючи на неоднозначне сприйняття операції НАТО в Югославії, її тактичні й стратегічні цілі в основному були досягнуті. США змогли підтвердити своє військово-політичне й технологічне лідерство в НАТО. Розгром режиму С. Милошевича дав можливість приступити до радикальної трансформації сербського суспільства. Було зруйновано сербську військову машину, ослаблено вплив націоналістичних політичних сил, створено передумови для визнання Сербією, нехай і в невизначеній перспективі, незалежності Косова.

Але ця найсерйозніша криза в Європі після 1945 р. не стала останньою. У серпні 2008 р. Росія здійснила агресію проти Грузії та де-факто анексувала Абхазію та Південну Осетію. Цього разу, на відміну від подій навколо Косово у 1998–1999 рр., позиція НАТО була обережнішою, що обумовлювалось небажанням загострювати конфліктні відносини з Росією. Альянс навіть “проковтнув” російські аналогії між цим конфліктом і косовським конфліктом. Аналогічно вкрай обережну позицію НАТО зайняло у березні 2014 р. під час російської анексії Криму. На відміну від більш локального косовського конфлікту, розвиток подій навколо Криму і Донбасу загрожував справжньою третьою світовою війною. Російське керівництво шантажувало цією загрозою НАТО, а адміністрація Президента США Барака Обами лише наприкінці своєї каденції наважилась направити до країн Балтії символічний військовий контингент як доказ готовності дотримуватися гарантій п'ятої статті Вашингтонського договору про колективну безпеку. Станом на весну 2017 р. конфлікт у Косово знову “іскрить”, приводом для чого стає проблема сербської етнічної меншини у Косово і намір албанського уряду Косова збільшити ступінь свободи своєї армії. Натомість у кримському конфлікті країни-члени ЄС і НАТО демонструють готовність підтримувати режим санкцій проти Росії, але відкладають питання надання Україні сучасних видів оборонної зброї. Зважаючи на ці тенденції, обидва конфлікти залишаються вагомими дестабілізуючими факторами для європейської і глобальної безпеки.

Список використаних джерел

1. Пономарёва Е. Г. Новые государства на Балканах / Елена Георгиевна Пономарёва. – М.: МГИМО (У) МИД России, 2010.
2. Kosovo // Электронный документ режим доступа: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-fact-book/geos.kv.html#Peole>
3. Юго-Восточная Европа в эпоху кардинальных перемен / Под ред. Аллы Алексеевны Язковой. – М.: Весь мир, 2007. – 352 с.
4. Инцидент в Рачаке // Электронный документ режим доступа: http://www.en.wikipedia.org/wiki/Racak_massacre
5. Allcock J. B. Explaining Yugoslavia. – London, 2000. – 450 p.
6. Херольд Франк. Белград стремится к историческому компромиссу с Косово // Электронный документ режим доступа: <http://www.inopressa.ru/article/01Mar2011/berlinonline.kosovo1.html>
7. Тачи остался премьер-министром Косово // Электронный документ режим доступа: http://www.bbc.co.uk/russian/rolling_news/2011/02/110222_m_thaci_kosovo.shtml
8. Делягин М. Г. Мировой кризис. Общая теория глобализации / Михаил Георгиевич Делягин. – М.: Инфра-М, 2004. – 768 с.
9. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Генри Киссинджер; Пер. с англ. – М.: Ладомир. – 2002. – 350 с.
10. Преступления НАТО в Югославии. Документальные свидетельства. – Белград: Союзное министерство иностранных дел, 2000. – 568 с.
11. Васильева Н., Гаврилов В. Балканский тупик? Историческая судьба Югославии в XX веке. / Нина Васильева, Виктор Гаврилов. – М.: Гея итэрум, 2000. – 480 с.
12. Ned Elbow Richard. The Tragic Vision of Politics: Ethnicity, Interests and Orders. – New York: Cambridge University Press. – 2004. – 424 p.
13. Гуськова Е. Ю. Вооруженные конфликты на территории бывшей Югославии / Елена Юрьевна Гуськова. – М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1999. – 156 с.
14. Resolution 1244 (1999) // S/RES/1244 // Электронный документ режим доступа: <http://www.unmikonline.org/unmikonline2009/1244Resolution.htm>
15. Черномырдин В. С. Вызов /

Виктор Степанович Черномырдин. – М.: Московский писатель, 2003. – 616 с. 16. *Lagvold Robert*. Peace at Any Price: How the World Failed Kosovo // Электронный документ режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/62555/robert-legvold/peace-at-price-how-the-world-failed-kosovo>

17. *Obama* for Kosovo // Электронный документ режим доступа: <http://www.newkosovoreport.com>

18. *Лавров С.* Косово глазами очевидца из группы дипломатических наблюдателей / Сергей Лавров // Международная жизнь. – 1999. – №6. – с.10–16. 19. *Ивашов Л. Г.* Косовский кризис 1999 года. Бросок на Приштину / Леонид Григорьевич Ивашов // Новая и новейшая история. – 2004. – №5. – с. 87–115.

21. *Sundhaussen Holm*. Geschichte Serbiens. 19-21. Jahrhundert. – Wien: Böhlau Verlag, 2007. – 514 s.

22. *Blair Tony*. A journey. My political Life. – London: McMillan Press, 2010. – 700 p.

23. *Клинтон У. Дж.* Моя жизнь / Уильям Джефферсон Клинтон; Пер. с англ. – М.: Альпина бизнес букс, 2005. – 1088 с.

24. *Vickers M.* Between Serb and Albanian: a History of Kosovo. – N.Y., 1998. – 450 p.

25. *Робертсон Джордж.* Косово: год спустя. Достижения и проблемы // Доклад Генерального секретаря НАТО. – Брюссель: Центр документации и информации НАТО, 2001. – 28 с.

26. *Заявление* Государственной Думы РФ о третьей годовщине агрессии НАТО против Союзной Республики Югославии (3 апреля 2002 г.) // Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. – С. 204–206.

27. *Правительство* Сербии // <http://www.srbija.gov.rs>

28. *Slivanovic Goran*. Yugoslavia: Present and Future // Review of International Affairs. – July – September 2002. – P.11–14.

29. *Derens Jean-Arnault*. Protectorate of Kosovo // Электронный документ режим доступа: <http://www.mondediplo.com/2003/12/09Derens>

30. *Dindic Zoran*. Serbia and Its Neighbours // Review of International Affairs. – July – September 2002. – P. 7–11.

31. *Gordon Philip*. NATO's Gamble: Combining Diplomacy and Airpower in the Kosovo Crisis 1998-1999 // Электронный документ режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/64353/philip-h-gordon-combining-diplomacy-and-airpower-in-the-kosovo-crisis>

32. *Cooper Robert*. The breaking of nations. Order and chaos in the twenty-first century. – London. – 2004. – 250 p.

33. *Экономика* Косово. На чем может строиться независимое государство? Аналитический репортаж из спорной провинции // Электронный документ режим доступа: <http://www.svobodanews.ru/article.aspx?exactdate=200700227151529957>.

Александр Павленко

ЭВОЛЮЦИЯ ПОЛИТИКИ НАТО ПО ПРОБЛЕМЕ КОСОВО И КРЫМА

В статье рассмотрена эволюция политического курса НАТО относительно проблемы определения статуса Косово и Крыма. Показано, что война 1999 г. стала следствием агрессивной националистической политики сербского лидера С. Милошевича. Аналогичный курс российского президента В. Путина спровоцировал аннексию Крыма. Но в крымском случае, учитывая ядерный статус России, НАТО не использовало “жесткую силу”, переведя конфликт в состояние “замороженного”. Обе проблемы остаются факторами дестабилизации европейской и мировой систем безопасности.

Ключевые слова: европейская система безопасности, Косово, Крым, Россия, Сербия, США, НАТО.

Olexandr Pavlenko

THE EVOLUTION OF THE NATO STRATEGY ON THE PROBLEM OF KOSOVO AND THE CRIMEA

NATO has been leading a peace support operation in Kosovo since June 1999 in support of wider international efforts to build peace and stability in the Balkan area. KFOR was established when NATO's 78-day air campaign against Miloshevič's regime, aimed at putting to violence in Kosovo, was over. The operation derives its mandate from United Nations Security Council Resolution 1244 (1999) and the Military-Technical Agreement between NATO, the Federal Republic of Yugoslavia and Serbia. KFOR's original objectives were to deter renewed hostilities establish a secure environment and ensure the public safety and order demilitarize the Kosovo Liberation Army, support the international humanitarian effort and coordinate with the international civil presence. KFOR continues contribute towards maintaining a safe and secure environment in Kosovo and freedom of movement for all. NATO strongly supports the Belgrad-Pristina EU-brokered Normalisation Agreement.

Key words: European security system, Kosovo, Crimea, Russia, Serbia, the USA, NATO.